

СРБОЉУБ Ђ. СТАМЕНКОВИЋ
ДРАГИЦА Р. ГАТАРИЋ*

ЧАЧАК И ЊЕГОВ ДНЕВНИ УРБАНИ СИСТЕМ (I део)

Садржај: По функционалном капацитету и домету конвергентних и дивергентних гравитационих утицаја Чачак спада у ред макрорегионалних центара Србије са просторно и демографски израженим и разгранатим урбаним системом. У овом раду смо сагледали само дневни конвергентни и дивергентни ареал радне снаге, а остале сегменте урбаног система Чачка третираћемо у нашим следећим радовима. Према Чачку и из града ка окружењу ради обављања функције рада и стицања образовања свакодневно се креће 10 011 становника. У конвергентној дневној гравитацији учествују 8 537 миграната (6 592 радника или 77,2% и 1 945 ученика и студената или 22,8%), од којих радници долазе из 166 насеља у ужој и широкој околини града. Дивергентни дневни урбани утицај Чачка је знатно мањег обима у погледу масе – 1 474 дневна мигранта (1 089 радника или 73,9% и 385 ученика и студената или 26,1%) и броја насеља у која се врши дистрибуција радника дневних миграната (91 насеље). Дневни урбани ареал радне снаге Чачка знатно је пространији и демографски израженији у односу на исти ареал школске деце и омладине.

Кључне речи: насеље, конвергентна и дивергентна дневна гравитација, радници дневни мигранти, Чачак

Abstract: According to its functional capacity and the range of convergent and divergent gravitational influences, Čačak belongs to the group of macroregional centers of Serbia, with spatially and demographically strongly expressed and branchy urban system. In this article, we have analyzed daily convergent and divergent areas of labor force only, while other segments of urban system of Čačak will be treated in our forthcoming articles. Every day 10011 people travel toward Čačak, as well as from the city toward surroundings, to work or study. In the convergent daily gravitation, 8537 commuters take place (6592 workers or 77.2%, and 1945 schoolchildren and students or 22.8%), of which workers traveling from 166 settlements situated in the city surrounding. Divergent daily urban influence of Čačak has significantly smaller mass – 1474 commuters (1089 workers or 73.9%, and 385 pupils and students or 26.1%), as well as less settlements toward which distribution workers of commuters is distributed (91 settlements). Daily urban area of labor force of Čačak is wider and demographically more expressed comparing to the same area of pupils and students.

Key words: settlement, convergent and divergent daily gravitation, workers–commuters, Čačak

Увод

Дневне миграције становништва у савременим географским истраживањима урбаних и руралних система насеља имају вишеструки значај. Оне су, између осталог, релевантан просторно-функционални показатељ функционисања одређених насељских система, индикатор степена њихове развијености, као и функционалног значаја у географском простору (Стаменковић С., 1996). С тог полазишта приступили смо сагледавању дневног урбаног система Чачка, који у оквиру Србије спада у ред просторно и демографски веома развијених и изражених, уз напомену да под урбаним системом Чачка подразумевамо скуп и територијални домет његове конвергентне и дивергентне дневне гравитације радне снаге и школске деце и омладине (ученика и студената).

* Др Србољуб Ђ. Стаменковић, редовни професор, Географски факултет, Београд.

Мр Драгица Р. Гатарић, стручни сарадник, Географски факултет, Београд.

Рад представља резултате истраживања пројекта 146010 које финансира Министарство науке и заштите животне средине Србије.

Овом приликом третираћемо само неке релевантне одлике дневног кретања радне снаге према Чачку, или његову конвергентну (италијански *convergentia*, *convergere* – тежња истом циљу, стицати се у истој тачки и сл.) гравитацију радника дневних миграната који у њему остварују економску егзистенцију, као и радника дневних миграната сталних становника Чачка који функцију рада обављају у неком другом насељу у његовој ближој и даљој околини, или његову дивергентну (латински *divergens* – разлазан, који иде у различитом правцу и сл.) дневну гравитацију радне снаге. Многим другим питањима важним за разумевање и објашњење дневног урбаног система Чачка, као што су: дневно конвергентно и дивергентно кретање школске деце и омладине, пијачна гравитација и слична, бавићемо се у нашим следећим радовима.

Извесно је да Чачак има знатну дневну гравитациону снагу. Од домицила ка Чачку, и обратно, свакодневно се креће 6 592 радника и 1 945 ученика и студената, а из града ка другим насељима, и у супротном смеру, 1 089 радника и 385 ученика и студената његових сталних житеља. Укупну масу дневне миграције града чине 10 011 становника, од којих у конвергентној гравитацији учествују 8 537, а у дивергентној 1 474 радника, ученика и студента.

Основне тенденције у урбаном развоју

Чачак је лоциран у Чачанско-краљевачкој котлини (270 km²), делу композитне полигенетске долине Западне Мораве, у подножју Јелице (929 m) и Овчара (986 m). Урбано ткиво у упоредничком правцу пресецају каналисан ток Западне Мораве и главне западно-моравске комуникације: магистрални пут и железничка пруга Појате (Сталаћ) – Ужице. Од меридијанске Ибарске магистрале, која пролази источно од града, удаљен је 5 km.

Убраја се у старе српске градове, са светлом и богатом историјом, као и са специфичним морфо-урбаним и географским оквиром који се континуирано мења сходно динамици његовог унутрашњег развоја и политичко-географским приликама у Србији. Сматра се да претечу данашњег града представља средњовековни манастир Градац и истоимено насеље, које се помиње у преднемањинској Србији, у XI веку, и у доба Немањића. У писаним документима под садашњим именом први пут се наводи 18. децембра 1408. године (Петровић Р., 1993). У турско доба помиње се као село, а у XIX и XX веку, нарочито после II светског рата, постепено израста у модерно обликован и структуриран град знатног функционалног капацитета (Стаменковић С., Гатарих Д., 2002), који из године у годину добија све већу гравитациону кохезиону снагу – конвергентну и дивергентну. Временом и постепено израста у макрорегионални центар који постаје иницијатор и носилац просторне и социјално-економске интеграције и трансформације великог броја насеља и знатне територије која превазилази границе општине Чачак (636 km²) и Моравичког округа (3 016 km²), чији је административно-управни центар.

Урбаном композицијом, коју чини мање или више континуирано изграђена површина од 3 800 ha, обједињује и повезује 32 мање физиономске, генетске и функционалне целине настале у различитим фазама историје. Оне се могу сврстати у два просторна појаса: уже градски (1 501 ha), који обухвата 21 целину (Центар или Градско шеталиште, Алвадиницу, Палилулу, Коштуњак, Циган малу, нова насеља Авенију липа I и II, Калуђерицу, Јездинац, Суви брег, Казаницу, Кључ, Спомен-парк или Парк, Деветачко насеље или Деветаци, Бедем, Динару, Велику и Малу колонију, Љубишки кеј, Лупњачу и Сајмиште), и приградски или урбано-рурални појас (2 299 ha), са 11 делова који катастарски припадају околним сеоским насељима (Трбушанима, Љубићу, Коњевићима, Кулиновцима, Атеници, Трнави, Лозници, Јездини, Придворици, Белини и Парменцу). Динамично морфо-физиономско ширење Чачка проузроковано је његовим скоковитим функционалним и демографским развојем.

Током три последње деценије укупна популација Чачка повећана је за нешто више од 1,5 пута, уз знатне структурне промене у свим сегментима урбаног демографског комплекса. Од 1971. до 2002. године радни контингент становништва повећан је 1,8 пута, активно становништво за 4 017 лица, а демографске резерве радне снаге 4,5 пута. У истом интервалу степен економске неискоришћености радног контингента бележи пораст од 19,04% (1981. – 34,22%, 1991. – 32,71%) на 47,23%. Уз то, 2002. године учешће активног становништва које обавља занимање у циљу стицања средстава за живот, у коме структурни однос мушкараца и жена износи 52,48:47,52%, у укупном становништву града износи 35,61%, а радног контингента становништва 67,48%.

Табела 1. – Неки демографски показатељи друштвено-економског развоја Чачка

Година	Број становника	Радни контингент			Активно становништво	Демографске резерве радне снаге
		М	Ж	Укупно		
1971.	49 422	13 593	13 654	27 247	22 058	5 189
1981.	62 258	16 872	17 420	34 292	22 558	11 734
1991.	70 475	25 122	24 367	49 489	33 301	16 188
2002.	73 217	24 889	24 519	49 408	26 075	23 333

Извор: Статистичке публикације о пописима становништва 1971, 1981, 1991. и 2002. године Републичког завода за статистику у Београду.

Присутне су и просторно-насељске промене у размештају и концентрацији становништва на релацији: Чачак – његово општинско гравитационо залеђе. Структурни однос популације Чачка и осталих 57 насеља на његовој општинској територији је следећи: 1961. – 40,92:59,08%, 1971. – 50,47:49,53%, 1981. – 56,19:43,81%, 1991. – 60,33:39,67% и 2002. – 62,54:37,46%.

У функционалном развоју Чачка и свеукупној трансформацији града и његовог гравитационог залеђа, као и у просторно-функционалној интеграцији са околином, има убрзан развој индустријске функције, чији геопросторни ефекти и домет у великој мери превазилазе локалне оквире. Почети урбане индустријализације везани су за XIX век, када је подигнута пивара (1850) и друга мања предузећа, с тим што темпо индустријализације бележи скоковит напредак после II светског рата. Тада су на темељима малих предратних предузећа или новооснованих предузећа временом створени велики индустријски објекти, као што су: у грађевинарству "Хидроградња" (основана 1946), у металопрерађивачкој и електроиндустрији "Слобода" (1948), Технички ремонтни завод (1952), у производњи термотехничких уређаја "Цер" (1953), Фабрика резног алата (1953), конфекције "Напредак" (1953) и "Први октобар" (1968) и др. Упоредо са индустријском функцијом развијају се и друге економске (трговинска, саобраћајна итд.) и јавне урбане функције (просветна, културна, здравствена и итд.) локалног, субрегионалног и регионалног значаја.

Конвергентна и дивергентна дневна гравитација радне снаге

Расположиви демографско-статистички подаци јасно указују да у свеукупној дневној гравитацији радне снаге Чачка већи значај имају конвергентне у односу на дивергентне (дисперзивне) миграције. Њихов структурни однос износи 85,8:14,2%.

Дистрибуција 6 592 радника дневна мигранта (4 324 мушкараца и 2 268 жена) према Чачку обавља се из 166 насеља смештених највећим делом у склопу истоимене и суседних општина. Из 55 насеља са територије матичне општине град добија 5 793 мигранта или 87,9% укупне конвергентне дневне миграције радне снаге. Миграциона неактивна ка општинском центру су само два насеља са његове административно-управне територије. Са територије пет суседних општина (Горњег Милановца, Кнића, Краљева, Лучана и Пожеге), из 81 насеља, град добија 717 радника дневних миграната (10,9%). Из преосталих 30 насеља Чачак добија 82 радника мигранта (1,2%), од којих су нека лоцирана на већој удаљености (Београд, Сремчица, Ниш, Лесковац и др.).

Главну масу радника дневних миграната Чачак добија са краћих географских дистанци, из насеља лоцираних у његовој субурбаној зони и оних која су смештена дуж главних путева. Само из девет приградских села (Трнаве, Кулиноваца, Атенице, Лознице, Јездине, Бељине, Придворице, Парменца и Трбушана), лоцираних на саобраћајној удаљености од 2 до 6 km од града, Чачак добија 1 835 радника дневних миграната или 27,8% своје укупне конвергентне дневне гравитације радне снаге, а из осам села која се налазе с обе стране старог (регионалног) пута Чачак – Краљево (Кулиноваца, Атенице, Трнаве, Балуге Трнавске, Виљуше, Жевице, Заблаћа и Мршинаца), који пролази подножјем Јелице, 1 834 радника дневна мигранта (27,8%).

Табела 2. – Структура радника дневних миграната Чачка по великим старосним групама 2002. године

Старосна група	Конвергентна гравитација		Дивергентна гравитација	
	Број	%	Број	%
Омладина	34	0,5	2	0,2
Млађи средовечни	2 809	42,6	421	38,6
Старији средовечни	3 662	55,5	651	59,8
Старо становништво	57	0,9	12	1,1
Непознато	30	0,5	3	0,3
Укупно	6 592	100,0	1 089	100,0

Извор: Посебна статистичка обрада података пописа становништва 2002. године, Републички завод за статистику Србије, Београд.

У полној структури конвергентне дневне миграције радне снаге Чачка знатно веће учешће имају мушкарци. Структурни однос мушке и женске радне снаге износи 65,6:34,4%, а у њој доминира (98,1%) старије (55,5%) и млађе средовечно становништво (42,6%).

Табела 3. – Конвергентна дневна гравитација радне снаге Чачка 2002. године

Насеље или група насеља	Пол		Укупно
	М	Ж	
Трнава	411	295	706
Трбушани	225	158	383
Бељина	140	115	255
Пријевор	172	80	252
Прелина	151	77	228
Мрчајевци	144	80	224
Горња Горевница	125	67	192
Виљуша	113	76	189
Мршинци	130	57	187
Заблаће	113	69	182
Прислоница	130	47	177
Жевица	99	68	167
Атеница	88	66	154
Балуга (Трнавска)	90	47	137
Доња Горевница	88	40	128
Доња Треча	88	35	123
Вапа	62	60	122
Миоковци	76	40	116
Кулиновци	59	53	112
Кукићи	56	43	99
Милићевци	66	32	98
Мојсиње	59	37	96
Горичани	68	26	94
Ракова	65	26	91
Слатина	65	17	82
Вранићи	48	33	81
Остра	64	10	74
Паковраће	45	28	73
Рошци	57	16	73
Бечањ	45	25	70
Бресница	47	23	70
Лозница	41	28	69

Горњи Милановац	43	25	68
Балуга (Љубићска)	40	23	63
Липница	40	22	62
Парменац	33	26	59
Качулице	40	16	56
Станчићи	35	16	51
Јездина	34	16	50
Горачићи	43	5	48
Придворица	34	13	47
Лучани (варошица)	20	22	42
Горња Трпча	34	7	41
Катрга	28	12	40
Краљево	28	11	39
Бањица	27	11	38
Ргари	28	4	32
Брђани	26	5	31
Прањани	26	5	31
Граб	26	4	30
Жаочани	20	10	30
Гуча (варошица)	19	10	29
Видова	16	11	27
Саманла	17	8	25
Гуча (село)	17	7	24
Соколићи	16	7	23
Врнчани	19	2	21
Губеревци	18	1	19
Дучаловићи	16	3	19
Лазац	17	1	18
Срезојевци	14	3	17
Зеоке	13	4	17
Петница	15	2	17
Међувршје	9	7	16
Негришори	12	3	15
Пожега	11	3	14
Премећа	13	1	14
Тавник	11	2	13
Овчар Бања	6	7	13
Рајац	6	6	12
Мрсаћ	10	1	11
Дљин	9	2	11
Крагујевац	7	3	10
Пухово	8	2	10
Рогача	8	2	10
Турица	7	3	10
Дружетићи	7	2	9
Ужице	8	-	8
Котража	7	-	7
Бапско Поље	6	-	6
Тијање	6	-	6
Тучково	5	1	6
Насеља са 1 до 5 миграната*	106	26	132
Остала насеља**	30	11	41
Укупно	4 324	2 268	6 592

Извор: Посебна статистичка обрада података пописа становништва 2002. године, Републички завод за статистику Србије, Београд.

* Овој групи припадају 73 насеља, од којих су: са пет дневних миграната Ариље, Богданица, Гојна Гора и Лучани (село); са четири мигранта Милочај, Бели Камен, Властелице и Вујетинци; са три мигранта Заграђе, Коштунићи, Лађевци, Рибница, Цветке, Доњи Дубац и Кривача; са два мигранта Бошњане, Бершићи, Врнчани, Доња Врбава, Буковица, Кованлук, Ратина, Вича, Вучковица, Живица, Марковица, Милатовићи, Рти, Гугаљ, Јелен До, Трстеник и Јанчићи и са једним радником мигрантом Вране, Трешњевица, Чибутковица, Ваљево, Врњачка Бања, Ново Село, Штулац, Дренова, Мајдан, Семедраж, Теоцин, Добрава, Ивањица, Бумбарово Брдо, Кнић, Радмиловић, Коцељева, Каменица, Јарчујак, Конарево, Матарушка Бања, Метикош, Мусина Река, Рођевићи, Бела Вода, Крушевац, Ђераћ, Крстац, Лис, Лисице, Пшаник, Љиг, Вранеша, Слатина, Висибаба, Глумач, Лопаш, Мршељи, Пријановићи, Прилипац и Дријетањ.

** У ову групу свртали смо насеља која се налазе на већој удаљености од Чачка: Београд, Барајево, Сремчица, Лесковац, Ниш, Нови Пазар, Брестовик (Гроцка), Чекмин (Лесковац), Ташево (Пријеполје), Ораше (Тутин) и Зрењанин. Из ових насеља има више миграната чија кретања спадају у недељне миграције радне снаге.

Обим дневне миграције радне снаге из Чачка ка другим насељима у околини мањи је за 6 пута у односу на његову апсорпцију радника дневних миграната. У дивергентној дневној гравитацији учествује 1 089 становника Чачака који економску егзистенцију остварују у 91 насељу у окружењу.

Главну масу ове категорије радника дневних миграната чине они који су за послени у околним општинским центрима (Горњем Милановцу, Лучанима варошици, Краљево, Пожеги, Ужицу, Ивањици, Ариљу, Крагујевцу, Книћу, Новој Вароши, Кошерићу вароши, Крушевцу и Трстенику), где функцију рада обавља 517 радника (47,5% укупне дивергентне дневне гравитације) сталних житеља Чачка. Дневна дисперзија радне снаге Чачка знатна је и према неким мањим насељима у околини (Прелини, Прањанима, Коњевићима и др.) која поседују веће привредне капацитете, као и ка 35 насеља на територији општине Чачка, где свакодневно одлази 300 радника (27,5%).

Табела 4. – Дивергентна дневна гравитација радне снаге Чачка 2002. године

Насеље или група насеља	Пол		Укупно
	М	Ж	
Горњи Милановац	100	235	335
Прелина	34	33	67
Лучани (варошица)	25	34	59
Краљево	35	21	56
Прањани	17	29	46
Гуча (варошица)	15	27	42
Коњевићи	16	14	30
Пожега	15	14	29
Јелен До	24	4	28
Горња Горевница	9	10	19
Горња Трпача	2	15	17
Коштунићи	5	11	16
Лађевци	13	3	16
Мрчајевци	4	10	14
Трнава	7	5	12
Ужице	10	1	11
Милићевци	8	3	11
Овчар Бања	7	4	11
Доња Трпача	4	6	10
Трбушани	6	4	10
Заблаће	5	4	9
Слатина	5	4	9
Брђани	3	4	7
Ивањица	5	2	7
Гуча (село)	3	4	7
Мојсиње	1	6	7
Парменац	5	2	7
Пријевор	3	4	7
Лучани (село)	3	3	6
Атеница	3	3	6
Миоковци	5	1	6
Ариље	2	3	5
Крагујевац	1	4	5
Бресница	1	4	5
Јежевица	3	2	5
Горњи Бањани	1	3	4
Балуга (Љубићска)	2	2	4
Виљуша	3	1	4
Јездина	2	2	4
Међувршје	4	-	4
Кнић	1	2	3
Котража	1	2	3
Марковица	-	3	3
Нова Варош	2	1	3
Вранићи	1	2	3
Доња Горевница	1	2	3

Љубић	2	1	3
Мршинци	1	2	3
Насеља са 1 до 2 мигранта*	21	14	35
Остала насеља**	31	14	45
Непознато	17	11	28
Укупно	494	595	1 089

Извор: Посебна статистичка обрада података пописа становништва 2002. године, Републички завод за статистику Србије, Београд.

У полној структури дивергентне дневне миграције радне снаге веће учешће имају жене (54,6%), а у старосној преовлађује старије (59,8%) и млађе средовечно становништво (38,6%), које у укупној дисперзији радне снаге Чачка учествују са 98,4%.

Радне дневне миграције и просторно-функционална повезаност са околином

Циркулација економски активне и дневно просторно мобилне радне снаге Чачка демографски је опсежна, а територијално веома раширена и разграната. Она у великој мери превазилази локалне и регионалне оквири просторно-утицајне сфере града и залази у гравитационе зоне суседних макрорегионалних (Краљева, Ужица и др.) и субрегионалних центара (Горњег Милановца, Пожеге и др.).

У својим дневним гравитационим дејствима Чачак је најинтензивније повезан са околним насељима преко секундарних и терцијарних делатности у конвергентној гравитацији радне снаге, а у дивергентној преко секундарних и кварталних. Исто тако, најмањи значај у апсорпцији и дисперзији просторно мобилне радне снаге има примарни сектор привреде, како у самом граду тако и у околним насељима.

Табела 5. – Дневна конвергентна и дивергентна гравитација радне снаге Чачка по секторима (групама) делатности 2002. године

Сектор	Конвергентна гравитација		Дивергентна гравитација	
	Број	%	Број	%
Примарни	162	2,5	19	1,7
Секундарни	3 466	52,6	545	50
Терцијарни	1 853	28,1	209	19,3
Квартарни	1 111	16,8	316	29
Укупно	6 592	100,0	1 089	100,0

Извор: Посебна статистичка обрада података пописа становништва 2002. године, Републички завод за статистику Србије, Београд.

Најинтензивније и најучесталије везе Чачка са околним насељима у конвергентној гравитацији су са Трнавом – 706 миграната, од којих знатна већина (80,5%) економску егзистенцију остварује у секундарном (353 радника) и терцијарном сектору градске привреде (215 лица), а у дивергентној са Горњим Милановцем (335 лица), где доминира запосленост у секундарном (189 радника) и кварталном сектору (94 мигранта).

Закључак

Из изнетих чињеница о обиму, територијалној дистрибуцији и структурним карактеристикама конвергентне и дивергентне дневне миграције радне снаге Чачка произилазе следећи битни закључци:

* Овој групи припадају 26 насеља, од којих су: са два дневна мигранта Брезна, Велереч, Луњевица, Рудник, Косјерић (варош), Самила, Катрга и Рошци, а са једним мигрантом Гојна Гора, Горња Црнућа, Горњи Бранетићи, Дружетићи, Семедраж, Срезојевци, Адрани, Камењани, Крушевац, Граб, Расна, Трстеник, Балуга (Трнавска), Вујетинци, Жаочани, Паковраће, Прислонница и Ракова.

** У остала насеља сврстали смо она која се налазе на већој удаљености од Чачка, с тим што из ових насеља има више миграната (цариника, полицајца и др.) чија кретања спадају у недељне миграције: Београд, Ниш, Бајина Башта, Ваљево, Бар, Даниловград, Подгорица, Бор, Врање, Угриновци (Земун), Нови Пазар, Прибој, Рашка, Јагодина, Сјеница, Футог и Жажа (Звечан).

– функција радног центра, у којој већи значај имају конвергентне дневне миграције радне снаге од дивергентних, израженија је у односу на друге градске регионалне функције, тако да урбани ареал радне снаге захвата знатно веће пространство у поређењу са другим гравитационим ареалима (административно-управним, просветним, пијачним и др.) у склопу свеукупне просторно-утицајне сфере Чачка,

– евидентно је постојање неодрживе ситуације у коришћењу људских радних ресурса града и његове просторно-утицајне сфере, јер демографске резерве радне снаге Чачка износе 23 333 становника или 31,9% укупне урбане популације, а укупна маса радника дневних миграната 7 681 лице,

– обим могућег економског активирања демографских резерви радне снаге града у потпуности потискује појаву дневних конвергентних и дивергентних миграција радне снаге,

– дневна територијална дистрибуција радне снаге према Чачку врши се из укупно 166 насеља, од којих су 55 лоцирана на територији истоимене општине, која граду дају 5 793 мигранта (87,9%), а 81 насеље на територијама пет суседних општина (Горњег Милановца, Кнића, Краљева, Лучана и Пожеге), из којих град свакодневно прима 717 радника дневних миграната (10,9%),

– дневна просторна дисперзија радне снаге Чачка најизраженија је према насељима у ближој околини, где у 35 насеља матичне општине свакодневно због обављања функције рада одлази 300 миграната, док у 31 насеље граничних општина путује 680 миграната,

– у полној структури конвергентне гравитације радне снаге структурни однос мушкараца и жена је 65,6:34,4%, а дивергентне 45,4:54,6%, док у старосној структури код оба гравитациона утицаја знатну већину чине старији и млађи средовечни, који у укупној дневној миграцији радне снаге града учествују са 98,2% и

– у конвергентној гравитацији радне снаге редослед значаја функционалних веза града са околином је следећи: секундарне, терцијарне, кварталне и примарне просторно-функционалне везе, а у дивергентној: секундарне, кварталне, терцијарне и примарне везе.

ЛИТЕРАТУРА

- Петровић Р. (1993): **Чачак у прошлости**, Студије и путописи, СО Чачак и Народни музеј Чачак, Чачак.
 Стаменковић Ђ. С. (1996): **Дневне миграције становништва у географским проучавањима насеља Србије**, Становништво, бр. 3–4, Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд.
 Стаменковић Ђ. С., Гатарич Д. (2002): **Чачак**, Географска енциклопедија насеља Србије, књ. IV (С–Ш), Географски факултет, Агена и Стручна књига, Београд.

SRBOLJUB Đ. STAMENKOVIĆ
 DRAGICA R. GATARIĆ

S u m m a r y

ČAČAK AND ITS DAILY URBAN SYSTEM (1st part)

Čačak represents macroregional center of most part of western Pomoravlje. The city has 73217 inhabitants, of which 26075 work in it (2002). Because of its functional capacity, Čačak has important convergent and divergent gravitational influence. In this article, we will consider only some of important characteristics of its labor force daily gravitational area. With other questions, such as daily gravitational area of schoolchildren and students, greenmarket gravitational sphere etc, relevant for explanation and understanding of daily urban system of Čačak, we will consider in the forthcoming articles.

The total mass of daily spatially mobile labor force of Čačak is composed of 7681 commuters, of which 6592 work in the city, while 1089 of the city inhabitants work in some surrounding settlements. The former group of city inhabitants creates its convergent labor force gravitation, and latter – the divergent one.

The distribution of labor force toward Čačak is performed from 166 settlements, of which 55 are located inside the municipality of Čačak, giving 5793 commuters to the city (87.9%), 81 settlements are located in five neighboring municipalities (Gornji Milanovac, Knić, Kraljevo, Lučani i Požega), from which the city daily gains 717 commuting workers (10.9%), while the rest of 30 settlements, from which the city gets 82 commuters, are more distanced. Dispersion of labor force of Čačak, oriented toward 91 settlements, is the most expressed toward settlements situated near the city – 300 workers-commuters travel toward 35 settlements in the Čačak municipality, and 680 commuters toward 31 settlements in the neighboring municipalities.